

Emlékezés Szent-Györgyi Máriára (1919–1998)

Manapság szállnak be Kharón ladikjába egymást követően annak a történész-nemzedéknek a tagjai, amelyeknek életébe legkíméletlenebbül szóltak bele a mögöttünk maradó fél évszázad eseményei. A búcsúvételek alkalmával lehetetlen nem végiggondolni a körülkből távozó pályatársak életútját. Azt, hogy miként alakulhatott volna tudományos munkásságuk, ha körülményeik máról holnapra nem változnak meg gyökeresen. Derékba tört vagy ki sem bontakozott pályák villannak fel ilyenkor előttünk. Az emberi sorsokból kirajzolódó összkép azonban kellő

távlattól, az új évezred küszöbén visszatekintve azt mutatja, hogy a természetes fejlődésbe való erőszakos és szemellenzős beavatkozásnak nem is az egyének lettek a legfőbb kárvallottjai, hanem maga a magyar történettudomány. Hiszen a modern magyar történetkutatásnak szinte egy egész ígéretes nemzedéke rekesztődött ki az utánpótlás neveléséből, megszakadt a folyamatosság, évtizedes lemaradások keletkeztek fontos kutatási területeken. Ezek a gondolatok kívánkoznak elő, amikor az erdélyi magyar történetkutatók nevében búcsúzzunk Szent-Györgyi Máriától.

Szent-Györgyi Mária ugyan már Budapesten született 1919. december 25-én, de olyan erdélyi értelmiségi családban, mely Nobel-díjas természettudóst, kiemelkedő drámai színészt, ítélemestert és udvari kancelláriai tanácsost adott a magyar tudománynak, színművészetnek és államigazgatásnak. Az erdélyi származás mindvégig meghatározója volt eltávozott kollégánk pályájának. A magyar fővárosban nevelkedett, ott dolgozott, de munkássága, kutatói tevékenysége szorosan kötődött Erdélyhez. Ezért tekinthetjük őt teljes joggal magunkénak, az erdélyi magyar történetkutatás munkásának is. Pályája valóságos megtestesítője a magyar történettudomány határokön átívelő természetes egységének.

Életútjának főbb szakaszai és állomásai vallanak erről a kettős kötődésről. Budapesti középiskolai tanulmányok után, 1938 és 1942 között a Pázmány Péter Tudományegyetem történelem-földrajz szakos hallgatójaként az erdélyi történelem iránti érdeklődése a Mályusz Elemér körül kibontakozó település- és népiségtörténeti iskolába vonzotta, ahol Kővár-vidéket választotta kutatási témájául. Ebből írt dolgozattal tette le 1944-ben a tanári szakvizsgát, 1945 májusában pedig a bölcsészdoktori szigorlatot a magyar történelem, újkori egyetemes történelem és oklevéltan szaktárgyakból. Kutatói pályáját Mályusz professzor Magyar Településtörténeti Intézetében kezdte díjtalan gyakornokként. Az erdélyi és különösen a román történelemben való specializálódása, valamint a román nyelv elsajátítása érdekében innen került ösztöndíjas-ként 1946-ban Bukarestbe. Ott a Román Akadémia Könyvtárának kéziratos anyagában, továbbá különböző erdélyi levéltárakban, főként az akkor még működő Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárában két és fél éven át folytatott kutatásokat.

Szépen bontakozó kutatói pályáján az első törést a Magyarországon 1948-ban bekövetkezett politikai fordulat okozta. A marxizmus diktatúrája alá került magyar történettudomány új vezetői úgy vélték, hogy többé nincs szükség olyan szakkutatókra, mint amilyenek Szent-Györgyi Mária készült. Romániai specializálódása 1948-ban félbeszakadt. Hazajövele után csak középiskolai állás akadt számára, de ez is csak vidéken. Két esztendeig az esztergomi leánygimnáziumban tanított. Kutatásai folytatására azonban azután is csak nagyon korlátozott mértékben maradt ideje, hogy 1950-ben a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárába került adminisztratív munkakörbe. Az ott eltöltött húsz esztendő alatt, a nemzetközi kapcsolatok csoportvezetőjeként érdemes munkát végzett ugyan azzal, hogy a budapesti nagykönyvtárak közül elsőként megszervezte a külföldi kiadványcserét, az Akadémia történetével és az egyetemi tankönyv előkészítésével kapcsolatos feladatokat is ellátott, de a mindennapi könyvtári teendők saját, személyes témáitól egyre reménytelenebbül elvágta. Ilyen körülmények között érthető módon fokozatosan elapadó kutatókedvűből és erejéből csupán arra futotta, hogy életének korábbi szakaszában népiségtörténészként gyűjtött gazdag anyagából *Jobbágyterhek a XVI–XVII. századi Erdélyben* (Értekezések a történeti tudományok köréből, 27. sz.) című kiadványával 1962-ben ízelítőt adjon.

Bizonyára Borsa Ivánnak, a Magyar Országos Levéltár akkori főigazgató-helyettesének köszönhető, hogy az a szaktudás, amit Szent-Györgyi Mária Mályusz professzor iskolájában gyűjtött, végül is ne adminisztrációs rutinfeladatokra fecséreldődjék el, hanem hasznosuljon a magyar forráskutatás számára. Erre a magyar medievisztika forrásbázisának bővítését célzó nagyszabású vállalkozás keretében nyílt alkalom. 1970-ben Szent-Györgyi Mária az Akadémiai Könyvtárból átkerült levéltárosnak az Országos Levéltár Reprográfiai Osztályára. Tehát nem ugyan a régi, erdélyi tematikájához, de mégis a kutatómunkához. Ott kezdettől fogva részt

vett a középkori magyar állam külföldön őrzött okleveles anyagának feltárásában, mikrofilmetetésében, a Diplomatikai Fényképgyűjtemény létrehozásában. Szakemberként tisztában volt e vállalkozás tudományos jelentőségével. Új munkakörét méltónak érezte arra, hogy hivatásnak tekintse, és személyes ügyeként lássa el a reábízott feladatokat. Örömmel vállalta a külföldi feltáróutak kényelmetlenségeit és viszontagságait a romániai, szlovákiai és jugoszláviai levéltárakban. Otthon pedig ellátta a mikrofilmekről készülő oklevélfényképek állományba vételét és a kutatók számára hozzáférhetővé tételét. Ebben a feladatkörben ismét önmagára talált, és valósággal újjászületett. 1972-ben megjelentetett *Kővár vidékének társadalma* (Értekezések a történeti tudományok köréből, 56. sz.) című monográfiájával és *Az erdélyi puszkások* címerei (Levéltári Közlemények 47/1976) című heraldikai értekezésével lezárta erdélyi kutatásait. Kővár vidékével foglalkozó tanulmányai azóta is egyedüli tudományos igényű közlések ennek a sajátos szervezetű erdélyi román táj- és fejlődési egységnek a múltjáról. Ettől az időponttól fogva azonban többé nem a maga választotta erdélyi, hanem a sors által reárott és általa magának elfogadott medievisztikai feladatoknak élt a reá jellemző konok kizárólagossággal. Haláláig minden erejét és tudását a magyar középkorkutatás lehetőségeinek fejlesztését, korszerűsítését szolgáló feladatokra fordította. Ezt a célt szolgálták – egyebek mellett – az Országos Levéltár mikrofilmtárhoz készített hasznos repertóriumai is. Borsa Ivánnak nálánál elkötelezettebb és megbízhatóbb munkatársa azóta sem akadt az egész Kárpát-medence történettudományai számára korszakos jelentőségű kezdeményezései megvalósításában.

Szent-Györgyi Mária tudta, hogy fontos tudományos ügy szolgálatába szegődött. Azzal is tisztában volt, hogy szinte észrevétlen szolgálata a jelenben és a jövőben sok-sok kutató számára nélkülözhetetlen segítséget fog jelenteni, hogy amit tesz, nem kisebb jelentőségű, sőt maradandóbb hatású az egyéni sikereknél. Szent-Györgyi Mária 1970 után, Borsa Iván oldalán, kutatóból fokozatosan átalakult a magyar középkorkutatás megújulásának tudatos és lelkes, de szinte személytelenségben rejtőzködő, hasznos munkásává. Neki is komoly része van abban, hogy a Diplomatikai Levéltár mellé viszonylag rövid idő alatt felnövekedett a Diplomatikai Fényképgyűjtemény, és e két nagy egység több százezres oklevéltömege korszerűen kutatható.

Szent-Györgyi Mária életének levéltárosi szakaszát a visszahúzódság, a névtelen szolgálat jellemezte. Csak kevesen ismerik azt az áldozatos hozzájárulást ahhoz, hogy egykori tanítómesterének, Mályusz Elemérnek félbeszakadt nagy vállalkozását, a *Zsigmond-kori Oklevéltárat* Borsa Iván folytathassa, és 1991-től kezdődően egymást gyorsan követő kötetekben közzé is tehesse. Ő gondozta ugyanis a készülő kéziratokat, végezte a kötetek szakmai szerkesztésének jelentős részét, ő állította össze a könyvészeti és levéltári források jegyzékét, továbbá a név- és tárgymutatókat. Mindezt nagy gondnal, szakértelemmel, szívvel-lélekkel végezte.

Életének ebben a szakaszában ő maga ugyan már nem foglalkozott közvetlenül kifejezetten erdélyi témákkal, de ilyenek támogatását élete végéig kötelességének tekintette. Nemcsak ismereteit osztotta meg erdélyi kutatókkal, hanem szakkönyvek, forrásanyagok közvetítésével is segítette a mesterséges elszigeteltségben dolgozó erdélyi kollégáit. Kutatókat óvott meg ezzel a magyar történetírásból való kizáródástól, elvidékiesedéstől, attól, hogy munkájuk provinciális szintre süllyedjen. A diktatúra idején kockázatos közvetítő feladatokat is habozás nélkül magára vállalt, ha ezt a tudomány érdeke így kívánta. A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyveinek testes kötetei nem egyedüli bizonyítékai annak, hogy Szent-Györgyi Mária haláláig hűséges maradt ahhoz, amire indulásakor életét szánta: az erdélyi magyar tudomány előbbreviteléhez – úgy és annyiban, ahogyan ezt körülményei lehetővé tették. Az erdélyi magyar történetkutatást is súlyos veszteség érte tehát, amikor Szent-Györgyi Mária 1998. július 6-án, életének 79. évében, hivatását betöltve, végleg eltávozott körünkől. A tudomány iránti hűséget és alázatot hagyta örökül a nyomába lépőknek.

Jakó Zsigmond